

Voorwaardelijke liefde

Copyright Jos Kuijs

Omslagfoto:

familie Kuijs einde jaren zeventig

van links naar rechts

boven: Bea, Jos, Hans

onder: Vader, Ellie, Moeder

Ontwerp omslag en vormgeving: Jos Kuijs

Uitgegeven via Bookmundo

Voorwaardelijke liefde

Een familieverhaal

Jos Kuijs

Amsterdam	7
Het Gooi	47
Terug naar Amsterdam	85
Epiloog	196

AMSTERDAM

Als Josefien verkleed voor carnaval, februari 1968.

‘Kijk nou toch eens wat een mooie meid het is,’ zei mijn moeder tegen mijn oudste zus. Ik was negen en voor carnaval op de katholieke lagere school had mijn moeder mij niet als cowboy, indiaan of piraat verkleed, maar als meisje.

Samen met mijn één jaar oudere zus Bea dofte ze mij op. Ik was haar levende pop. Met geweld trokken ze een blonde pruik met vlechten van een pop en zetten die op mijn hoofd. Bea zocht de panty, jurk en schoenen bij elkaar. Zo liep ik even later door de burgerlijke Rivierenbuurt naar de Roerstraat, waar de jongens- en de meisjesschool zij aan zij stonden. Normaal sloten andere meisjes en jongens zich bij ons aan: klasgenoten van Bea, klasgenoten van mij. Dit keer lieten de jongens mij links liggen. Alleen meisjes liepen met ons mee. Niemand zag dat ik het was, Jos. Ze zagen in plaats daarvan alleen het verzinsel van mijn moeder en Bea: Josefien.

Mijn moeder en zus waren opgetogen over het succes van mijn vermomming. ‘Neem hem mee naar jouw school!’ zei mijn moeder tegen Bea. ‘Zeg dat hij je zusje is!’ Voor de deur van de meisjesschool nam mijn moeder afscheid van ons. Ik keek naar de jongensschool waar mijn klasgenoten op het schoolplein stonden, verkleed als cowboy, indiaan of piraat, en betrad zelf de verboden wereld van de meisjesschool. Daar speelde ik met verve de rol van de onbekende jongere zus van Bea. ‘Dit is mijn zusje Josefien!’ riep Bea. ‘Ze zit op een andere school.’

Mijn transitie was zó goed gelukt dat iedereen het geloofde. Natuurlijk kon ik daar niet blijven, ik moest naar mijn eigen school. In mijn eentje liep ik het gebouw uit, stak het plein over en ging de jongensschool binnen. Overal zag ik daar jongens in stoere kostuums. Mijn klasgenoten herkenden me nog steeds niet, ook niet toen ik op mijn plaats ging zitten.

‘Wat was jij toch een mooie meid!’ vertelde mijn moeder haar leven lang op feestjes en verjaardagen. Dat ik het vreselijk vond ontging haar. Mijn zus en mijn moeder konden hun creatie wel geslaagd vinden – en ik liet me daarin meeslepen – maar ik wilde niet op die manier opvallen en gewoon indiaan of cowboy zijn. Als ik protesteerde zeiden ze dat ik niet zo flauw moest doen. Mijn moeder liet zich haar dochter niet zomaar afnemen en mijn zus niet haar jongere zusje en de nieuwe naam Josefiën die ze bedacht.

Ik was een feminien jongetje en had tot mijn zestiende jaar nog steeds een hoge stem. ‘Wat zal het zijn, jongedame?’ hoorde ik vaak in winkels. Als ik samen met mijn moeder in een winkel stond sprak men ons geregeld aan als ‘dames’. ‘Het is mijn zoon, hoor,’ zei ze dan vertederend. Waarna iedereen in de winkel eens goed keek naar het jongetje dat net een meisje was. Mijn moeder had niet in de gaten hoe afschuwelijk ik het vond om voor meisje te worden aangezien. Ze genoot er juist van als dat gebeurde.

Ik wilde wel van dat meisjesimago af, maar had geen idee hoe. Hoe meer ik tegensputterde hoe leuker mijn moeder en Bea het leken te vinden.

‘Sta je hier nou nog,’ zei mijn onderwijzeres van de lagere school. In stilte was ik haar lievelingetje en zij mijn lievelingsjuf. ‘Ik ga zo,’ loog ik. Maar toen ik daar een paar minuten later nog stond moest ik van haar nu echt naar buiten. ‘Ik ga niet naar buiten,’ bracht ik aarzelend maar tegelijk vastberaden uit. Naar de reden van mijn weigering vroeg ze niet, maar als ze dat wel zou hebben gedaan, zou ik het niet hebben verteld. Daarvoor schaamde ik me te veel. Waarvoor ik me dan schaamde was destijds niet zo duidelijk. Mijn hele leven was ik immers al wie ik was, maar daar hadden anderen blijkbaar problemen mee, want voor de zoveelste keer stonden mijn klasgenoten me buiten op te wachten, althans de jongens.

Dat opwachten kondigden ze nooit aan, maar ik kon dat inmiddels wel opmaken uit de manier hoe ze zich gedroegen en op elkaar reageerden. Onverstaanbaar gesmoes met af en toe een halve blik op mij gericht. Dan wist ik wel hoe laat het was. Waarom ik werd onderworpen aan zulke strafacties wist ik niet. Daarom was het ook onbegonnen werk aan hun getreiter te ontkomen, ik wist immers niet wat ik in hun ogen verkeerd deed.

Terugkijkend had ik eigenlijk niet zo veel gemeen met de jongens in mijn klas; voetballen heb ik altijd een stom tijdverdrijf gevonden, ik trok graag modieuze kleren aan en hield zeker niet van vechten ook al noemde ze dat stoeien. Sowieso vond ik meisjes aangenamer gezelschap dan jongens.

Maar goed, daar stond ik dus, in de hal van de katholieke Mariaschool in de Amsterdamse Roerstraat. Bang. Midden op het plein stonden rozenstruiken met rozenbottels. Tijdens het speelkwartier moest iedereen naar buiten, tenzij het regende, en dat deed het nu natuurlijk niet.

Jongens vonden het leuk om na school of tijdens het speelkwartier met elkaar te vechten en rozenbottels in je shirt te gooien, zodat je de halve dag jeuk op je rug had. Maar ik gruwde ervan. Het gestomp en het over de grond rollen terwijl je klasgenoten in een kring om je heen stonden te schreeuwen om de strijdende partijen aan te moedigen, kende ik maar al te goed. Ik kende de jeuk op mijn rug, de kapotte knieën en smoezelige korte broek en overhemd van het over de grond rollen.

Maar nu moest ik dus van de juf naar buiten. Ik weigerde. ‘Gaaf u zelf maar naar buiten,’ antwoordde ik brutaal. Totaal verrast door deze grote mond van haar favoriete pupil haalde ze uit om mij een lel te verkopen. Ze miste, maar ik deed net alsof de klap behoorlijk was aangekomen. Nu was dat ook wel zo, alleen niet letterlijk. Maar net zoals zij waarschijnlijk iets voelde breken door mijn brutale mond, brak er bij mij iets omdat ik me tot dat moment veilig waande onder haar vleugels. ‘U mag me niet slaan,’ schreeuwde ik uit. ‘U mag me niet slaan, u mag me niet slaan,’ tierde ik met tranen in mijn ogen. ‘Ik ga nu naar huis, ja ik ga nu naar huis.’ Woedend beende ik de deur uit. Nu durfde ik wel. Ik was zo kwaad dat de eerste die me een strobreed in de weg zou hebben gelegd, inclusief die etters van klasgenoten, van me zou hebben afgeslagen.

Jos kon het weer eens niet laten om de clown van de klas te willen zijn. Bij de cijfers voor vlijt en gedrag, die je destijds nog kreeg, stond die opmerking er regelmatig bijgeschreven. Dat clowneske gedrag werd meestal gewaardeerd met een vijf of een mager zesje. Verder was ik geen slechte leerling, maar die grappenmakerij haalde de waarde van mijn hele rapport naar beneden, want daar ging het alleen nog maar over.

Mijn niet ophoudende behoefte om leuk gevonden te worden, leverde me bij meesters en juffen geen waardering op en bij mijn ouders evenmin, al denk ik dat ze er soms stiekem wel om moesten lachen. De meeste leerlingen vonden mijn clownsgedrag wél leuk en dat had ik nodig om me staande te kunnen houden.

Dat er een reden voor dat gedrag zou kunnen zijn en dat ik natuurlijk niet als clown was geboren, kwam bij niemand op. Bovendien gingen al die volwassenen ervan uit dat ik als klein kind wist hoe ik mijn gedrag moest veranderen. Daar had ik alleen geen idee van en eerlijk gezegd begreep ik ook helemaal niet wat er nu zo verkeerd aan was om grapjes te maken en een beetje plezier te hebben.

Ik geloof niet dat ik een ongelukkig kind was. Ik was vrolijk, optimistisch, was niet humeurig, dreinde niet de hele tijd. Wel voelde ik me onbegrepen en wist ik, hoe klein ik ook was, dat ik er in het leven alleen voor stond. Mijn ouders kwamen alleen in actie als bijvoorbeeld mijn onderwijzers iets over mijn gedrag hadden opgemerkt. Wat volgde was altijd een

verwijt. Iets met mijn ouders bespreken liet ik wel uit mijn hoofd. Op onverwachte momenten kon ik dat door een van beiden naar mijn hoofd geslingerd krijgen. Vertrouwelijkheid en veiligheid stonden niet in ons woordenboek.

Ergens moet mijn moeder, en wellicht ook mijn vader, iets hebben vermoed. Al weet ik niet precies wat. Ze hebben er in ieder geval nooit iets over gezegd. Op hun initiatief werd ik, toen ze de jongensschool en de meisjesschool gingen mengen, voorgedragen als kandidaat voor de meisjesschool. In een klas van 35 leerlingen werden acht jongens geplaatst waarvan ik er één was. Ironisch. Uit alle macht probeerde ik van mijn meisjesachtige uiterlijk af te komen, maar zocht tegelijkertijd de luwte op bij meisjes om van al die stomme jongens verlost te zijn.

Niet alle jongens waren zo. Twee van die jongens waren mijn vriendje. Martin, die in de Niersstraat woonde en waarvan mijn moeder zei: ‘Dat zijn joden en daar stinkt het binnen.’ Hij woonde boven een benzinepomp en op weg naar huis bleef ik daar vaak even staan ‘ruiken’. Ik vond de geur van benzine lekker, en dacht eerst dat mijn moeder dat met stank bedoelde. Naderhand ontkenne ze dat ze ooit zoiets gezegd zou hebben.

Als ze ons aan het eind van de middag ophaalden uit school, konden mijn moeder en Martins moeder uitgebreid praten over wie nou de beste cijfers haalde. Mij boeide dat maar matig, ik ben nooit zo’n streber geweest. Mijn andere vriendje was Joep, zoon van een huisarts met een kast van een huis aan de zuidelijke wandelweg en een grote zomervilla in het Brabantse Middelbeers. Af en toe mocht ik mee een weekend logeren en als tienjarige sliep ik bij Joep op de slaapkamer.

Ik herinner me vooral de seksspelletjes die we deden, op zijn initiatief. Spannende spelletje die ik destijds best ver vond gaan en dat denk ik achteraf nog steeds. We kregen beiden een stijve piemel en hij probeerde zijn stijve pikkie in mijn kontje te steken. Dat lukt niet maar hij kwam wel klaar, waarbij ik geen idee had waar die nattigheid vandaan kwam. Ik dacht dat hij in zijn bed had geplast, want dat deed ik nog wel eens, maar alleen in mijn slaap.

Van de ene op de andere vakantie was het logeren afgelopen. Zijn moeder was er vast achter gekomen wat we 's avonds in bed deden, dacht ik. Later ving ik van mijn moeder op dat ik niet meer werd meegevraagd omdat de moeder van Joep had verwacht dat ik als gast wel een doosje chocolaatjes of bonbons mee had mogen krijgen en ook wat zakgeld van mijn ouders.

Op die twee jongens na, moest ik het vooral van het andere deel van de klas hebben: de meisjes. Bij hen was ik populair. Dat maakte mijn reputatie er bij de jongens niet beter op. 'Meidengek, meidengek,' riepen ze me na. Ik begreep dat ze dat niet positief bedoelde, maar ik kon in het woord zelf geen afkeuring ontdekken. Ik was helemaal niet gek op meisjes, maar ik vond vooral jongens nogal stom.

Ik vond gewoon andere dingen leuk, zoals een modeshow die ze op school organiseerden. Daar werd ik al de eerste week voor gevraagd. 'Jij hebt van die leuke kleren aan.' En dat was ook wel zo. Met een fluwelen beige broek met hoge taille, wijde pijpen, een getailleerd overhemd en puntschoenen om het geheel af te maken, stond ik op de catwalk van de meisjesschool, nu ook mijn school.

Voor elk verjaardagsfeestje werd ik uitgenodigd omdat ze al heel snel wisten dat Jos met hen wilde schuifelen. Dat soort verjaardagen waren in

de jaren zestig heel populair. Plaatjes draaien, gedempt licht en ouders in een andere kamer of op een andere verdieping.

Buiten school had ik nog een vriendje die ik ‘mijn echte vriendje’ noemde: Dikkie. Ik woonde op het Europaplein en hij net om de hoek in de Niersstraat. Destijds was het Europaplein het einde van de stad. Amstelveen was nog een dorp, Buitenveldert moest nog worden gebouwd en de Europahal van de Nieuwe RAI was in aanbouw.

Voor ons huis waren ‘ondoordringbare’ struiken waar we een geheime plek hadden gemaakt en een valkuil voor als de plek minder geheim bleek te zijn. De dijk waar nu een ringweg, een spoorbaan en een metro loopt, was in mijn kinderjaren ’s winters de ideale plek om sleetje te rijden.

Mijn moeder en de moeder van Dikkie, die ik ‘tante’ noemde, praatten vanuit het raam vaak met elkaar, want door de hoekligging grensden de ramen van de achterkamers aan elkaar. Die moeders waren ook met elkaar bevriend en, op afstand, de vaders ook met elkaar. Meer gemeenschappelijke vrienden hadden mijn ouders niet. Alleen familie en collega’s van mijn vader.

De ouders van Dikkie hadden alles net wat eerder dan wij; een televisie waar we op woensdagmiddag naar Swiebertje keken en op zaterdagmiddag naar een ander kinderprogramma, misschien wel ‘Ja Zuster Nee Zuster’. Ze hadden een witte Volkswagen Kever, wij kregen pas een paar jaar later een donkerblauwe met echte richtingaanwijzers. Als mijn vader op de snelweg afsloeg bleef die vaak aan de zijkant steken en moest het raam worden opengedraaid om hem weer in te klappen. Dikkie ging met zijn ouders al naar het Italiaanse Rimini terwijl wij niet verder kwamen dan Amerongen en jaren later het Duitse Zwarte Woud.

In deze keurige katholieke enclave in de Rivierenbuurt probeerden mijn ouders vooral ook een keurig gezin groot te brengen. Mijn oudste broer en ik op zon- en feestdagen in een keurig pakje, eerst met bijpassende korte broek en later een lange, en mijn twee zussen kleedden zich vaak als tweeling, ook al verschillen ze vier jaar van elkaar, maar ze zijn wel op dezelfde dag in december jarig.

Keurig moest het dus zijn en je mocht nooit de vuile was buiten hangen. Als klein kind wist ik niet precies wat dat was, maar ik begreep wel dat je over heel veel dingen beter niet kon praten en vooral dat je alles binnen het gezin moest houden. Tegelijkertijd kreeg ik mee dat ik eerlijk moest zijn. Ik kon dat maar lastig met elkaar rijmen.

Over die tegenstrijdigheid ging het nooit. Bij ons thuis werd er wel veel gezegd maar niet echt gepraat, laat staan dat er iets werd uitgelegd. Dat zou ook lastig zijn geweest, weet ik nu. Om iets te kunnen uitleggen is er een zekere consistentie nodig en die ontbrak veelal. Wat de ene keer geen enkele reactie opriep, kon je de volgende keer een draai om je oren opleveren.

Hoe mijn ouders met hun vier kinderen omgingen, zou je het beste kunnen omschrijven met 'willekeur'. Ik kwam vrijwel overal mee weg terwijl mijn broer, Hans, bij mijn vader geen goed kon doen. Mijn twee zussen kregen zo ook hun eigen behandeling. Tussen mijn jongste zus en mijn vader boterde het vrijwel nooit terwijl mijn oudste zus alles gedaan kreeg. Mijn moeder koos vervolgens de keerzijde van mijn vader. Mijn jongste zus kwam in de stevige omarming van mijn moeder terecht en mijn oudste zus kon alleen maar op afkeuring rekenen. Relatiestrijd met als inzet de kinderen.

Mijn ouders hadden geen gelukkig huwelijk. ‘Was je vader maar anders.’ Deze verzuchting slaakte mijn moeder vaak in afwezigheid van mijn vader. Dat mijn moeder wellicht beter een andere man had kunnen kiezen of dat zij er ook een aandeel in had, kwam nooit in haar op. Mijn moeder beweerde altijd dat je in de spiegel moest kijken en dat waar er twee kijven, twee schuld hebben. Maar ze moet besloten hebben dat deze levensles niet voor haar gold.

Na elke ruzie was er dezelfde uitroep: ‘Ik wil eenheid!’ Waarbij het dan altijd de ander was die moest toegeven. Eenheid laat zich alleen moeilijk afdwingen. Ik denk ook dat mijn moeder niet wist wat het was: eenheid en in harmonie met elkaar leven. Daar was ze veel te uitgesproken voor. Om een eenheid te zijn moet je jezelf zo nu en dan opzij kunnen zetten. Mijn moeder kende alleen de stap naar voren. Tegelijk maakte dat haar ook een leuke vrouw.

Als mijn moeder ergens binnenkwam was de kamer voor de helft gevuld. Een rol op de achtergrond verafschuwde ze. Ik bewonderde haar om die eigenschap. Mijn moeder leek voor niemand bang. En zij en ik vormden binnen ons ruziënde gezin misschien wel de eenheid waar ze zo naar verlangde.

Iedereen wist dat ik haar lievelingetje was. Als kind vond ik dat wel fijn: ik had een moeder waar ik geen kwaad bij kon doen. Voor mijn twee zussen en oudste broer moet het gek zijn geweest dat ze zo duidelijk haar voorkeur had. Mijn vader zag mij juist niet staan, alsof ik er niet was.

Daardoor had ik in elk geval geen last van hem. Als hij en mijn moeder zich bemoeiden met Hans, Bea en Ellie, was ik niet jaloers. Die betrokkenheid kon ik missen als kiespijn. Om die kiespijn te vermijden probeerde ik zo min mogelijk op te vallen door zo weinig mogelijk van mezelf te laten zien. Als ze niks van je weten, kunnen ze je ook nergens op aanspreken.

Bij mijn broer en twee zussen ging het er heel anders aan toe. Mijn broer kon bij mijn vader niks goed doen, mijn moeder nam als reactie daarop hem juist in bescherming. Bij Bea was het precies omgekeerd. Mijn vader plaatste haar op een voetstuk en mijn moeder probeerde haar daar weer vanaf te kegelen.

Mijn vader pakte juist weer aan met Hans wanneer hij ruzie met mijn moeder had. Tijdens zo'n echtelijke ruzie, met bijpassend zwijgen, zetten mijn vader en Hans een keer uit verschillende halve wrakken een hele Tomos in elkaar. Dat in elkaar zetten duurde een paar maanden, de ruzie en het zwijgen van mijn ouders dus ook.

Mijn ouders hervatten hun praten ongeveer gelijktijdig met het rijklaar komen van de Tomos, waarna mijn vader Hans weer als vanouds verketterde. Als veertienjarige ramde ik diezelfde Tomos trouwens in een auto waar Hans de schuld van kreeg. Mijn rol als onzichtbare zoon had ik blijkbaar al behoorlijk onder de knie.

Mijn jongste zus Ellie had een aangeboren heupafwijking en de eerste jaren van haar leven lag ze doorlopend in ziekenhuizen. Mijn ouders hadden geen idee hoe ze met haar om moesten gaan. Ze was, wat ik nu noem 'onopgevoed'. Als ze haar zin niet kreeg werd ze driftig. Haar beugel met de verhoogde zool was een geducht wapen, waar iedereen voor uit de weg ging. De gaten in de deuren thuis waren stille getuigen van wat er gebeurde als je je niet uit de voeten maakte voor haar drift.

Deze dynamische reactiepatronen van het gezin konden elk moment aan hun eigen dynamiek ten onder gaan. Iets eenvoudigs als kleren kopen kon uitlopen op een mijnenveld. Als mijn moeder met mijn broer Hans had gewinkeld, mocht mijn vader nooit weten wat alles had gekost. Als kinderen wisten wij natuurlijk best hoe duur een Levi's spijkerbroek was. Maar we moesten allemaal beloven dat niet aan onze vader te vertellen. Voor zijn lieveling Bea maakte het prijskaartje van de kleren hem niets uit. Hij verwachtte wel dat zij die dure kleren ook zou dragen. Het gebeurde geregeld dat kleren na de pasbeurt in de kleedkamer en de aanschaf nooit meer haar kledingkast uitkwamen of maar een enkele keer gedragen werden. De verontwaardiging daarover duurde bij mijn vader nooit heel lang. Een half jaar later, bij de volgende aanschaf van winter- of zomerkleding, herhaalde het volledige patroon zich.

Mijn broer had een passie: handballen. Vol trots toonde hij de sportfoto's die van hem en zijn team in de krant hadden gestaan. Mijn vader betaalde soms expres de contributie niet om mijn broer te treiteren, waardoor hij op zijn club ter verantwoording werd geroepen en pas weer werd opgesteld als de contributie was betaald. Maar nu zou mijn vader voor het eerst een keer komen kijken.

En juist die keer werd hij zelf geconfronteerd met het treiteren van zijn zoon. Omdat de contributie weer eens niet was betaald, had de trainer besloten mijn broer niet op te stellen. Mijn vader was dus 'hééélemaal' voor niets naar dat handbalveld gegaan om zijn zoon de hele wedstrijd op de bank te zien zitten. Dat hij daar zelf schuldig aan was, hield hij ver van zich. In zijn ogen was niet hij, maar zijn zoon de sufferd.

Gespeend van elke realiteit had mijn moeder juist gehoopt dat het bezoek aan de handbalwedstrijd zou zorgen voor een betere relatie tussen haar man en haar zoon. Maar nu bevestigde dit bezoek alleen maar het

beeld dat zijn zoon een mislukkeling was. En bij mijn broer dat zijn vader een lul was.

Met de harmonie en eenheid wilde het dus niet zo vlotten in ons gezin. Mijn moeder bepaalde wat er gebeurde en mijn vader diende te volgen.